

פתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

שלוש יחידות לימוד

קיץ 2013

מספרי השאלון: 024, 022303

מוגש על ידי:

רענן נוימרק

מורה להיסטוריה ברשת בתי הספר של

יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.

התשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים

חלק החובה – החלק ההיסטוריוגרפי

משפט אייכמן

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-3.

שאלה מספר 1

סעיף א'

הביקורת של חנה ארנדט על משפט אייכמן ועל דרך ניהולו:

- העדויות של ניצולי השואה לא תרמו ואף הזיקו לניהול המשפט: לטענת ארנדט יצרה התביעה מצעד אין-סופי של ניצולים שהעידו אומנם על דברים שהיו אכזריים ואמתיים, אך במרבית המקרים לא היה להם קשר ישיר לעבירות אותן ביצע אייכמן, ובכך הפכה את ניהול המשפט לבלתי ענייני ופגמה בעשיית הצדק.
- התביעה ניהלה את המשפט באופן רשלני: לטענת ארנדט נכשלה התביעה במספר היבטים. גדעון האוזנר טען בנאום הפתיחה שההיסטוריה היא שעמדה במרכז המשפט. "לא אדם פרטי יושב על ספסל הנאשמים במשפט היסטורי זה, ולא רק המשטר הנאצי לבדו, אלא האנטישמיות לאורך ההיסטוריה כולה". טענה זו סותרת את עצם העמדתו של אייכמן לדין. היא הופכת את אייכמן ללא יותר מאשר שליח מבצע תמים של איזשהו גורל מסתורי שנקבע מראש בידי 'ההיסטוריה'. בנוסף, עסקה התביעה במצעד-עדים חסר טעם במקום להתרכז בנושא הבעייתי ביותר: השותפות הנרחבת של גורמים רבים בציבור הגרמני ברצח העם היהודי, מעבר לאותם אלו שהיו חברים בשלטון הנאצי.
- בית המשפט בירושלים כשל בהרשעת הנאשם על-פי החוק של פשעים נגד האנושות: ארנדט האשימה הן את בית המשפט הישראלי והן את בית המשפט בנירנברג בכך שכשלו כאשר התעלמו מהעובדה שהנאצים עסקו ברציחתן של קבוצות אתניות שלמות: יהודים, פולנים, צוענים, כחלק מפגיעה כוללת בסדר הבינלאומי ובאנושות בכללותה. לתפיסתה, משפט אייכמן לא הצליח להתעלות מעל הפשעים שנעשו נגד העם היהודי ולהציג את הפרספקטיבה הכלל-אנושית למעשיהם הנפשעים של הנאצים (החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, לפיו הורשע אייכמן, עוסק בפשעים נגד העם היהודי ולא ברצח עם כפשע אוניברסאלי).
- אייכמן היה צריך להישפט בפני בית דין בינלאומי: לטענתה של ארנדט, לו בית המשפט בירושלים היה מצליח להבין את הייחודיות המהותית של השואה ולא רואה בה פוגרום נוסף, היה מוצא שמשפטו של אייכמן צריך להתברר בפני בית דין בינלאומי, כיוון שפשעיו מצויים תחת ההגדרה "פשעים נגד האנושות". לתפיסתה אין מדובר בעניין יהודי דווקא אלא בסוגיה אוניברסלית.

סעיף ב'

מדוע אני מסכים/ מתנגד לאחד מטיעוני הביקורת של ארנדט על משפט אייכמן :
אני מתנגד לטענה של ארנדט לפיה **העדויות לא תרמו ואף הזיקו לניהול המשפט**. העדויות היו עיקר המשפט כיוון שהן סייעו להבהרת המהות הנפשית של המעשים אותם ביצע אייכמן. העדים גוללו את הזוועות שביצעו הנאצים בכל רחבי אירופה ובכך תרמו לביסוס **אשמתו** של אייכמן וסייעו **להרשעתו**. לא ניתן היה להבין את היקף הפשע ומהותו כרצח עם ללא העדויות המפורטות.

שאלה מספר 2

סעיף א'

שלושה טיעונים נגד עצם קיום המשפט :

1. **לא ניתן לשפוט את אייכמן בשל היקף הפשע**: לטענת המתנגדים להעמדת אייכמן לדין הרשעתו תגמד את ממדי הזוועה שנעשתה ליהודים. העיסוק במעשיו של אייכמן ממקד את הדיון באחריותו של אדם בודד ומגמד את ממדי הזוועה.
2. **האם נכון להעמיד את אייכמן לדין בישראל**: לטענת המתנגדים להעמדת אייכמן לדין בישראל נכון היה לקיים את המשפט בבית דין בינלאומי. העובדה שאייכמן נשפט בבית משפט יהודי כאשר הקורבנות למעשיו הנפשעים הם היהודים עצמם מעמידה בספק את עשיית הצדק.
3. **אין זה נכון לשפוט את אייכמן על-פי החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם**: החוק לעשיית דין בנאצים הוא חוק בעל תחולה רטרואקטיבית המאפשר לשפוט אדם על מעשים אותם ביצע לפני היות החוק ובטרם הוקמה מדינת ישראל. מעבר לכך, הקורבנות כלפיהם בוצע הפשע אינם אזרחי מדינת ישראל, שטרם קמה כאשר נעברו העברות הנדונות.

סעיף ב'

לדעת אניטה שפירא יש נזק בהצגת היעדר ההתנגדות לנאצים מנקודת הראות היהודית בלבד כיוון שנושא היעדר ההתנגדות לנאצים אינו מאפיין דווקא את היהודים. עמים רבים שהיו תחת הכיבוש הנאצי לא גילו נטייה למרוד מול הטרור השיטתי שהופעל עליהם. שבויי מלחמה של בעלות הברית שרבים מהם היו עתירי קרבות ובעלי עבר מבצעי מרשים לא ניסו למרוד במחנות השבויים הנאציים. לכן דיון בהיעדר התנגדותם של היהודים לזוועות הנאצים חוטא לאמת.

שאלה מספר 3

סעיף א'

לדעת חנה יבלונקה משפט אייכמן היה **משפט היסטורי**. יבלונקה מציגה מספר נימוקים :

- החלטת התביעה על הרחבת יריעת המשפט ובניית תהליך החקירה המשפטית, ובכלל זה בחירת העדים, בפריסה היסטורית וגיאוגרפית רחבה, יש בהם כדי לתמוך בראיית משפט אייכמן כמשפט היסטורי המגולל פרשייה היסטורית. במשפט היה ייצוג לפחות על ידי עד אחד כמעט לכל המדינות שהיו תחת הכיבוש הנאצי. כמו כן יוצגו מחנות הריכוז וההשמדה, לוחמי הגטאות והפרטיזנים.

- המשפט נערך גם באופן כרונולוגי: מעליית היטלר לשלטון בגרמניה ועד לעד האחרון אהרון חוטר ישי, שסיפר על המפגש שבין ה'בריגדה', החיילים הארץ-ישראלים ששרתו בצבא הבריטי, לניצולי השואה מיד עם סיום המלחמה.
- היבט היסטורי נוסף מקורו בעובדה שמשפט אייכמן עורר דיון ציבורי ואינטלקטואלי בשאלות היסטוריות רבות. דווקא משום שאייכמן לא היה מראשי המשטר הנאצי, עלתה ביתר שאת סוגיית האחריות האישית בציות לפקודה ובקבלת משמעת. היכן ניתן לשרטט את הקו האדום שיבחין בין פקודה חוקית לזו שהיא בלתי חוקית בעליל? המשפט העלה גם לדיון את סוגיית הצלת היהודים בשואה בכללותה ושאלת מקומו של היישוב היהודי בתוכה.

סעיף ב'

ההשפעה של משפט אייכמן על יחס החברה הישראלית לשואה לדעת חנה יבלונקה:

- **שקיעת מיתוס היהודי הגלותי:** משפט אייכמן חשף את זוועות השואה בפני הציבור הישראלי שלא היה מודע לעובדות עד לאותה העת, אך בה בעת העצים את תחושות הגאווה על לכידתו של אייכמן והעמדתו לדין במדינה יהודית ריבונית. המשפט הוביל לשקיעת הדימוי שהומחש בשואה; דימוי היהודי הגלותי החי כמיעוט פגיע בקרב חברת הרוב הגויית. את מקום דימוי היהודי החלש והפגיע החליף המיתוס של עם יהודי חופשי בארצו, גאה ובעל עוצמה.
- **משפט אייכמן ערער על דמותו של הצבר כמודל בלבדי של ישראליות:** עד למשפט אייכמן נתפסה הגלות באופן שלילי. האתוס הציוני ראה בשלילת הגלות מוטיב מרכזי והיהודי הגלותי נתפס כנחות בהשוואה לאחיו ה"צברים" החיים בארץ-ישראל. אחת התוצאות ממשפט אייכמן הייתה שהיהודים "שם" [בגולה] הפכו מנאשמים למאשימים. לא עוד השאלה "מדוע הלכתם כצאן לטבח", אלא מה עשיתם אתם, אנשי היישוב, בשעה שמיליונים מבני עמכם נפלו קורבן למכונת ההשמדה הנאצית. המשפט הכניס את שרידי השואה ללב הקונצנזוס והפך אותם לישראלים לא פחות מאחיהם ה"צברים". את מקום ההתנשאות שאפיינה את הציבור הישראלי ביחסו לניצולי השואה החליפה תחושה עמוקה של אמפטיה ורצון להבין את עולמם של מי שהיו "שם".
- **שינוי ביחסם של הישראלים לניצולי השואה:** ניתן לומר שבעקבות המשפט שינה הציבור הישראלי את יחסו לניצולים בשלוש הממדים. הראשון בהם הוא החזרתם של הניצולים להקשר של השואה. עד למשפט אייכמן ההקשר של השואה היה כולו נחלת המתים והנרצחים. בעקבותיו הפכו שרידי השואה, הניצולים שהגיעו לארץ, לחלק משואת העם היהודי. הממד השני הוא תחילתו של חשבון נפש בחברה הישראלית לגבי אופן קליטתם של הניצולים ומקומם של הישראלים הוותיקים בקליטה זו. הממד השלישי מקורו בהכרה שהניצולים הם הציבור שיש לו את היכולת הבלעדית ליצור את הגשר לגולה הנכחדת, לשימור זיכרונה ומורשתה.
- **משפט אייכמן תרם להסתגרותה של מדינת ישראל:** העמדת אייכמן למשפט בישראל חיזקה את התחושה ש"כל העולם נגדנו". המשפט תרם למידה רבה של הסתגרות פנימית, של התמקדות בתחושות לאומיות ושל פסימיות ביחס למקומה של מדינת היהודים בקר במשפחת העמים. לחיי הישראלים חדרה חרדה קיומית ממשית, מלווה בחשדנות בסיסית כלפי כל העולם הסובב. התחושה בציבור הישראלי ובקרב מקבלי ההחלטות היא ש"אין לאפשר שוב שואה נגד יהודים".

מרכיב זה הוא מן הגורמים המרכזיים המשפיעים על תהליך קביעת ההחלטות הפוליטיות במדינת ישראל, הן כלפי העולם והן כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי.

- **חזירת השואה לשפה העברית ולשיח היום-יומי:** עד למשפט אייכמן הייתה הדחקה של השואה בתודעה הישראלית. נושא השואה לא נלמד במערכת החינוך ומיקומה בשיח הציבורי היה שולי. משפט אייכמן מסמל נקודת מפנה בהתייחסות אזרחי ישראל לנושא השואה. בעקבות המשפט חדרה השואה לשפה העברית כלשון לגיטימית בשיח שבין ישראל והעולם ובשיח שבין הישראלים לבין עצמם. ביטויים כמו 'שואה כלכלית', 'שואה אקולוגית', 'שואה ותקומה', הפכו למטבע לשון שכיח הן בישראל והן בעולם. כמעט ולא חולף שבוע בלי שהשואה תופיע בהקשר כזה או אחר בעיתונות הכתובה והאלקטרונית.

חלק הבחירה

נושא 3- קהילת יהודי קרקוב בתקופת השואה

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 12-13 (פרק ראשון) ועל אחת מהשאלות 14-15 (פרק שני).

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 12-13.

שאלה מספר 12- הגטו בקרקוב בשלב הראשון (1941)

סעיף א'

המטרות הגלויות בהקמת הגטאות

- מטרה **פוליטית**: יש לכלוא את היהודים בגטאות כדי לחסל את השפעתם של היהודים על האוכלוסייה הפולנית, כיוון שהיהודים השתדלו תמיד להתנגד לשלטון הגרמני ולחבל בכל הוראותיו. [כמובן שלא היה שמץ של אמת בטענה זו]
- מטרה **כלכלית**: יש לכלוא את היהודים בגטאות כיוון שייסודו של משק מאורגן בפולין אפשרי רק לאחר חיסול הגורם היהודי. [התעמולה האנטישמית הנאצית, המבוססת על האידיאולוגיה הנאצית, טענה תמיד שהיהודים משתלטים על כלכלת המדינות בהן הם חיים בדרכים ערמומיות ובוגדניות]
- מטרה **בריאותית** – **תברואתית**: יש לבודד את היהודים בגטאות כתנאי בל יעבור להצלחת המאבק נגד המגפות. [התעמולה האנטישמית הנאצית הציגה תמיד את היהודים כמפיצי מגפות מסוכנות]

המטרות הסמויות בהקמת הגטאות

הגטאות נועדו להיות מסגרת שבה ביקשו הגרמנים להפעיל שורת אמצעים לשם מימוש מדיניותם במטרה לשבור את מרקם החיים הקהילתי היהודי, לנצל את היהודים ולמנוע כל אפשרות להתנגדות פאסיבית או אקטיבית:

- בידודם של היהודים והפרדה מוחלטת בינם לבין האוכלוסייה הפולנית.
- הפעלת טרור שיטתי כחלק בלתי נפרד מחיי היום-יום בגטו כדי להשפיל את יושביו ולהמחיש להם את חוסר האונים שלהם מול "האדון האמיתי" – השלטון הנאצי.
- הגדלת מימדי התמותה של היהודים על ידי הרעבה, צמצום שטח המחיה ויצירת תנאי תברואה ירודים.
- עידוד הפירוד הפנימי בקרב הקהילה היהודית על ידי מתן סמכויות שלטון מוחלט ליוזברט ולמשטרה היהודית (יצירת מצב של "הפרד ומשול").
- הגברת הדמורליזציה [מורל ירוד], בייחוד בקרב הנוער, על ידי איסור פעילויות חינוך ותרבות, לרבות חיי דת.
- ניצול כלכלי של היהודים הן באמצעות שוד ישיר והן באמצעות עבודות כפייה ללא תשלום.
- הפצת תעמולת כזב באמצעות מלשינים למיניהם כדי להטעות את יהודי הגטו ולהסתיר את כוונותיהם האמיתיות של השלטונות.
- עיסוק בענייני הגטו אפשר לגרמנים שפיקחו על היהודים להשתמט משרות צבאי בחזית והעניק הזדמנות ליהנות מהשלל – רכושם השדוד של היהודים.
- הגטו שימש לשלטונות הגרמניים אמצעי חשוב במדיניותם נגד הפולנים: מעתה הם יכלו להצביע על היתרון הגדול שממנו נהנתה האוכלוסייה הפולנית בגנרל – גוברנמן; הפולנים נותרו כביכול חופשיים, לא סגורים בגטאות, והיה בכך משום רמז שמצבם עלול להחמיר אם לא יצייתו באופן מוחלט לשלטונות הכיבוש.

שניים מהשיקולים לקביעת מיקומו של הגטו

השלטונות הגרמניים הורו להקים את הגטו ברובע פודגוז'ה, הממוקם בגדתו הימנית של נהר הוויסלה, ולא ברובע היהודי המסורתי בקרקוב – רובע קאז'ימייז'. נשאלת השאלה, מדוע בחרו הנאצים להקים את הגטו ברובע פודגוז'ה ולא ברובע היהודי הקודם קאז'ימייז'? לשאלה זו אין תשובה מוסמכת וניתן רק לשער שהיו לכך שתי סיבות:

האחת, רובע קאז'ימייז' נחשב טוב מדי כמקום מגורים ליהודים, עובדה שבדירות רבות ברובע זה שוכנו גרמנים.

השנייה, רובע קאז'ימייז' היה קרוב מאד למרכז העיר ולארמון וואוול בו שכן מושל הגנרל גוברנמן הנס פרנק והגרמנים לא היו מעוניינים לשהות בקרבת היהודים, מה גם שהם חששו ממגפות העלולות

לפרוץ בגטו ולהתפשט החוצה. רובע פודגוז'ה לעומת זאת, היה רובע עני שהיה מיושב כבר בחלקו ביהודים, עובדה שהקלה על ריכוז היהודים במקום ובנוסף, נהר הוויסלה הפריד בינו לבין מרכז העיר ומוסדות השלטון.

סעיף ב'

כיצד התמודדו היהודים עם קשיי הקיום בגטו בשנה הראשונה לקיומו:

- **רעב:** מטרת הגרמנים הייתה לשבור את גופם ונפשם של היהודים ומסיבה זו הייתה אספקת המזון לגטו זעומה ביותר. נקבעה מכסה של 250 – 300 קלוריות לאדם ליום. כל אדם בגטו קיבל מאה גרם לחם ליום ופעם בחודש מאתיים גרם סוכר ומאתיים גרם שומן. [כמות הקלוריות המינימאלית לאדם בוגר ליום היא 2,400 קלוריות!] התלושים המאפשרים קבלת מזון הוענקו רק לבעלי ה"קנקרטה" ואישור עבודה.

היהודים התמודדו עם בעיית הרעב באופן הבא: היודנרט, ובמיוחד מחלקת העזרה הסוציאלית שפעלה מטעמו ניסו להתמודד עם המחסור החמור במזון. היודנרט היה אחראי לקבלת המזון מהרשויות הגרמניות ולחלוקתו בין החנויות שבהן קיבלו היהודים את מנות הלחם, הסוכר והשומן לפי תלושים מיוחדים. תלושים אלו חולקו רק לתושבים חוקיים, כלומר לבעלי ה"קנקרטה" ואישורי עבודה. כל האחרים היו צריכים לאכול על חשבון קרוביהם. כמו בתקופה שלפני הקמת הגטו נעזרה המחלקה לעזרה סוציאלית שפעלה במסגרת היודנרט ב"מוסד העזרה העצמית" שדאג להמשך הפעילות של ארגון ה"צנטוס" במתן מחסה, אוכל וטיפול בילדים יתומים. היודנרט הסתייע גם בתרומות מארגונים יהודיים מחו"ל. בחסות היודנרט הוקמו גם מטבחים ציבוריים לעזרת נזקקים וחולקו גם בגדים ונעליים.

הברחה: חלק גדול מהמזון, התרופות ומוצרים חיוניים נוספים הוברחו לגטו בדרך לא חוקית. הרשויות שפיקחו על הגטו – כוחות שיטור גרמנים פולנים ושוטרים יהודים התעלמו במקרים רבים מההברחות, כיוון שהרוויחו הון תועפות מהשוחד ששולם להם על-ידי המבריחים. שיטות ההברחה היו מגוונות: בלילות הוכנסו לגטו עגלות סוסים ומשאיות שהביאו דברי מזון כשהשומרים ששומרו מעלימים עין, משאיות אשפה עירוניות שעבדו בגטו הבריחו מזון, ופולנים ששיתפו פעולה עם מבריחים יהודים היו משליכים חבילות מזון מחשמלית שעברה בגטו. בהברחה עסקו גם יהודים שקיבלו היתר לעבוד במפעלים גרמניים ופולניים. גם ילדים רבים שחזותם ארית עסקו בהברחת מזון לגטו. היו פולנים ששמרו על שארית רכושם של ידידיהם היהודים והעבירו להם עזרה לגטו בתמורה לרכוש. בית המרקחת אותו ניהל הפולני פאנקיוויץ' שימש גם הוא מוקד להברחות. גם היודנרט הסתייע בהברחות לפעילות הסעד הענפה שניהל.

- **תנאים סניטריים ירודים:** בחצרות ובמרתפים התגלגלו רהיטים וכלים שלא נמצא להם מקום בשל הצפיפות. שירותי איסוף האשפה לא יכלו להשתלט על הלכלוך ברחובות. היה מחסור במים ובין הבתים שרר מחנק ומחסור באוויר נקי. לא היו שטחי ירק וגנים.

היהודים התמודדו עם בעיית התנאים הסניטריים הירודים באופן הבא: היודנרט פעל בתחום התברואה והבריאות. בגטו פעלה ועדה סניטארית שהייתה כפופה ליודנרט ולממונה גרמני. ועדה זו הצליחה יפה במניעת מגפות והקימה בתי מרחץ וחיטוי. בתחום התברואה והבריאות פעלה

ועדת בריאות שהקימה ארבעה בתי חולים, תחנת חיטוי ובית מרחץ. בית המרקחת של פאנקייז' סייע רבות בהשגת תרופות.

- **בתחום הרוחני:** מורל היהודים הכלואים בגטו היה ירוד בשל התנאים הפיסיים הקשים עליהם נוסף גם מחנק נפשי, כיוון שהגרמנים אסרו על קיום בתי ספר ושמירה על מצוות הדת במטרה למנוע מהיהודים לשאוב עידוד ותקווה.

היהודים התמודדו עם המצוקה הנפשית והרוחנית באופן הבא: המצוקה בגטו הלכה וגברה ודווקא בנסיבות אלו חיפשו היהודים מקור תקווה עליו יוכלו להישען. הגרמנים היו מעוניינים לשבור את מורל היהודים הכלואים בגטו ולכן ראו היהודים בפעילות תרבותית-רוחנית ערך עליון כיוון שפעילות זו הסיחה מעט את הדעת מהמאבק היום-יומי, ותרמה לחיזוק הנפש וכוח העמידה. הפעילות התרבותית – רוחנית התבצעה במספר תחומים:

- **בתחום הדת:** למרות כל האיסורים המשיכו להתקיים בגטו חיי דת. היו שלושה בתי כנסת, ובחגים אף אורגנו מקומות תפילה נוספים. על השבת ניסו לשמור גם יהודים לא דתיים. בגטו היו רבנים ומורי הלכה ידועי שם והם המשיכו ללמד לימודי דת בסתר.

- **בתחום החינוך:** מורים קיימו לימודים בחשאי לילדים בגיל בית הספר היסודי. גם בבית היתומים שפעל בגטו המשיכו הילדים ללמוד. בבית היתומים אורגנו גם מופעי בידור לילדים. ארגון ה"צנטוס" ניהל כמה מעונות ילדים בתחום הגטו. היו גם כמה גני ילדים בגטו שהוקמו ביוזמה פרטית.

- **בתחום הביילוי:** למבוגרים היו כמה מקומות מפגש בגטו. אחד מהם היה בית המרקחת של תאדאוש פאנקייז' בו ניתן היה להתעדכן על הנעשה מחוץ לחומות הגטו. בבית המרקחת ביקרו עורכי עיתונים, עורכי דין, רופאים, מוזיקאים, ציירים וסופרים. שם קראו עיתונים גרמנים ועיתוני מחתרת ודנו בחדשות. כמו כן התקיימו מפגשים במספר בתי קפה שעדיין פעלו בגטו. למרות המדיניות הרשמית, הרשו השלטונות לארגן בגטו מופעים וקונצרטים במטרה להשלות את היהודים שקיומו של הגטו מובטח וליהודים הכלואים בו לא יאונה כל רע. במסגרת המחלקה לעזרה סוציאלית שהפעיל היודנרט הוקם "מדור תרבות". תמכו בו כמה יהודים בעלי אמצעים ובחסותו התנהלה פעילות תרבותית רשמית. יש לציין שהגרמנים אפשרו לנגן בקונצרטים רק יצירות של מלחינים יהודים. היודנרט גבה דמי כניסה למופעים ולקונצרטים והשתמש בכסף שנאסף לצורכי סעד.

- **בתחום הספרות והשירה:** יהודים רבים מצאו מפלט מהמציאות היום-יומית המעיקה בקריאת ספרים ורבים חיפשו נחמה בכתיבת שירים המביעים געגועים גדולים לטבע, למרחב ולחרות המצויים מחוץ לחומות הגטו.

שאלה מספר 13 - המאבק המחתרתי וחיסול הגטו

סעיף א'

השיקולים שהובילו להחלטה להילחם בנאצים:

- בסוף 1941 ותחילת 1942 החלו להסתנן לגטו ידיעות על תחילת הרצח הנרחב של היהודים – "הפתרון הסופי". הידיעות דיווחו על רצח יהודים בשטחי מזרח פולין שנכבשו מהרוסים. בהתאם לשמועות חוליות חיסול גרמניות (ה"איינזגרופן") רוצחות יהודים באמצעות ירי בבורות פתוחים. המידע הגיע לגטו באמצעות קשריות שגעו בין הגטאות. בעזרת היודנרט אורגנה משלחת של שלושה חברים שיצאה למחוז לובלין וגילתה כי ביער בקרבת בלז'ץ מסיימים הגרמנים לבנות מחנה גדול ליהודים. המשלחת הגיעה למסקנה כי המתקנים שנבנים במקום מיועדים להמתה המונית. עם שובם לגטו מסרו השליחים את ממצאיהם ליושב ראש היודנרט ד"ר רוזנצוויג ולכמה אנשי סוד נוספים. אחרי התייעצות הוחלט להפיץ את המידע על בלז'ץ בין תושבי הגטו. הדברים נתקבלו בחשדנות ותושבי הגטו סירבו להאמין להם, אך מנהיגי "עקיבא" דולק ליבסקינד וסימק דרנגר האמינו לשמועות. מנהיגים אלו הם שיזמו את הקמתה של מחתרת "החלוץ הלוחם" והידיעות על רצח בני עמם הניעו אותם להילחם בנאצים.
- ב-1 בינואר 1942 פרסם אבא קובנר, מראשי תנועת המחתרת בוילנה, כרוז ובו ניבא את ההשמדה המוחלטת של יהודי אירופה וקרא להתנגדות. באמצעות קשריות וחברי תנועות הנוער הגיעה הידיעה לגטאות האחרים. קריאתו של קובנר הובילה את חברי תנועות הנוער להחלטה להילחם בנאצים.
- האירוע הטראומתי שהוביל את הנוער היהודי בקרקוב להחלטה למרוד בנאצים הייתה האקציה הגדולה ביוני 1942, בה גורשו בברוטאליות מהגטו למחנה ההשמדה בלז'ץ אלפי יהודים. אירוע קיצוני זה חיזק את התחושה שיש למרוד באופן מזוין בנאצים.

מדוע בחרו אחרים שלא להצטרף לחימה?

רבים מהצעירים בגטו סייעו בפרנסת המשפחות בתנאי המצוקה הקשים. חלקם הבריחו מזון לגטו ואחרים עבדו במפעלים בתוך הגטו ומחוצה לו. בנסיבות אלו הצטרפות לפעילות מחתרתית הייתה פוגעת במשפחות ולכן בחרו חלק מהצעירים שלא להצטרף לפעילות הלחימה בגרמנים.

סעיף ב'

חילוקי הדעות הטקטיים והאידיאולוגיים בין "איסקרא" ו"החלוץ הלוחם":

מבחינה אידיאולוגית: מנהיגי "עקיבא" שעמדו בראש "החלוץ הלוחם" – תנועה אחידה ומגובשת, ראו במאבקם שליחות היסטורית שתוצאותיו יהיו נכס חינוכי ולאומי לתנועה הציונית ולנוער היהודי. הם ביקשו להוכיח שגם הם, כמו החלוצים בארץ-ישראל שהיוו עבורם מודל לחיקוי, יכולים להילחם. לעומתם, חברי "איסקרא", שהרכבה היה הטרונגי (מגוון), ראו את מטרתם העיקרית במלחמת נקם כל עוד קיימים יהודים. הגאווה הלאומית, היהודית והציונית, עמדה פחות בראש מעייניהם של חברי "איסקרא". בנוסף, חברי "איסקרא" שהשתייכו לתנועת נוער שמאלית – קומוניסטית ראו את מאבקם כחלק ממאבק רחב של הקומוניזם בהשקפה הנאצית הימנית.

מבחינה טקטית: אנשי "החלוץ הלוחם" רצו לפעול כיחידה יהודית עצמאית והעדיפו לחימה פרטיזנית ביער לצידם של כוחות פולניים מקומיים, בעוד שחברי "איסקרא" היו מוכנים להילחם לא כיחידה נפרדת אלא שאפו להשתלב במחתרת הפולנית "משמר העם" ("גורדיה לודובה" – Guardia Ludowa") ולנהל את מאבקם בעיר קרקוב וסביבתה (אך לא בגטו). עקב חילוקי הדעות פעלו שני הארגונים עד סוף אוקטובר 1942 בלא שיתוף פעולה ועל פי רוב בנפרד.

מה אפשר את שיתוף הפעולה של שתי המחתרות במבצע ציגוריה?

באמצע נובמבר 1942 הוקמה מפקדה משותפת לשני הארגונים "החלוץ הלוחם" ו"איסקרא". היו מספר גורמים שהביאו את שני הארגונים לפעולה משותפת: **ראשית**, האקציה של אוקטובר חיזקה את הרצון בנקמה, והרחבת תחומי הלחימה דרשה איחוד של כל הכוחות. **שנית**, קבוצת "איסקרא" חשה מבודדת והרגישה שבעלת בריתה, המחתרת הפולנית הקומוניסטית [P.P.R], הגבילה אותה. **שלישית**, אמנם החלוץ הלוחם קיבל החלטה לפעול באופן עצמאי ללא תלות במחתרת הפולנית, אבל גם הוא היה זקוק לנשק ולמודיעין, ואותם יכלו לספק רק אנשי "איסקרא" שהיו בקשר עם פעילי הזרוע הצבאית של המחתרת הפולנית הקומוניסטית "משמר העם" ["גורדיה לודובה" – Guardia Ludowa].

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 14-15.

שאלה מספר 14

אחת מהדילמות של ההורים בגטו קרקוב בנוגע להצלת ילדיהם:

האם להעביר את ילדיהם למסתור מחוץ לגטו בצד הארי ולהפקידם בידי משפחות נוצריות? שליחת הילדים לעבר הלא-נודע ובייחוד הפקדתם בידי נוצרים העלולים להרחיק את הילדים מדתם הייתה אחת מהדילמות המרכזיות איתן התמודדו ההורים בגטו קרקוב. לנוכח האקציות האכזריות וסכנת המוות הוודאי היו הורים ששקלו לשלוח את ילדיהם למשפחות פולניות שהכירו לפני פרוץ המלחמה והיו מוכנות לקלוט אותם. החשש היה שאם ייספו ההורים יאבדו הילדים את זיקתם היהודית ויגדלו כגויים.

שתיים מהדרכים שנקטו ההורים להצלת ילדיהם:

- **ניסיון להסתיר את הילדים במקומות מחבוא:** בגטו קרקוב הניסיון להחביא את הילדים היה קשה במיוחד כיוון שהגטו היה קטן ומקומות המסתור בו היו מועטים. לא היו מרתפים או עליות גג בגטו שצומצם לאחר האקציה של יוני ולכן משימה זו הייתה קשה במיוחד.
- **מסירת הילדים לפולנים:** למרות החשש שהעברת הילדים למשפחות פולניות בצד הארי של קרקוב תגרום להמרת דתם היו הורים שהעדיפו להציל את חיי ילדיהם גם במחיר פגיעה באמונתם.

שאלה מספר 15

התפקידים שהוטלו על היודנרט בקרקוב:

- **חלוקת מזון:** הגרמנים חילקו מזון מועט ביותר והיודנרט היה צריך לחלקו בדרך יעילה והוגנת עד כמה שניתן. **הקשיים של היודנרט בהתמודדות עם נושא המזון:** בגטו קרקוב הקציבו הגרמנים ליהודים כעשרה אחוז מכמות המזון הנורמאלית לאדם. היודנרט ניסה לחלק את המזון בצורה הוגנת בתחנות חלוקה שהוקמו בגטו. למרות שהיודנרט עצמו היה מעורב בהברחת מזון לגטו ואף הקים מטבחים ציבוריים שבהם חילקו מזון לנוזקים הוא התקשה למלא את צרכי האוכלוסייה שהרעב החל נותן בה את אותותיו.
- **הקצאת דירות:** מספר הדירות בגטו היה מצומצם והיודנרט הוא שצריך היה להקצות דירות ליהודים שהלכו והצטופפו בגטו. **הקשיים של היודנרט בהתמודדות עם נושא הדיור:** הגטו הוקם בשטח של 2.4 קמ"ר והצטופפו בו כעשרים אלף יהודים. צריך היה לחלק את הדירות באופן שווה והגיוני אך כיוון שמספר הבתים היה זעום נאלץ היודנרט לצופף בחדר אחד 6 ואף 8 נפשות.
- **שמירה על היגיינה ציבורית:** כיוון שקרקוב הייתה בירת הגנרל-גוברנמן רצו הנאצים להקים גטו קטן וסטרילי. **הקשיים של היודנרט בהתמודדות עם נושא ההיגיינה הציבורית:** היודנרט היה צריך לשמור על היגיינה ציבורית למרות מצב התברואה הירוד, הרעב והמחסור בתרופות.
- **גביית קנסות ומיסים:** היודנראט היה חייב לאסוף מיסים ותשלומים שונים שנכפו על אנשים שחיו בתנאים של מחסור עצום.
- **שילוח יהודים מהגטו:** אחד התפקידים הקשים שהוטלו על היודנרט היה שילוח יהודים מהגטו. ד"ר ארתור רוזנצוויג, יו"ר היודנרט התייסר בשאלה את מי לשלוח בעת האקציה שנערכה ביוני 1942. ניסיונו להערים על הנאצים הוביל לשליחתו להשמדה במחנה בלז'ץ.

נושא 6 - תולדות ארצות-הברית

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 24-25 (פרק ראשון) ועל אחת מהשאלות 26-27 (פרק שני).

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 24-25.

שאלה מספר 24 - הקפיטליזם האמריקני מסוף המאה ה-19

סעיף א'

מדוע הכינוי "עידן מוזהב" הוא דו-ערכי?

הכינוי "עידן מוזהב" הוא דו-ערכי כי למרות המציאות החיצונית הנוצצת של שפע וצמיחה חוותה החברה האמריקנית בעיות קשות. נוצרו יחסים לא תקינים בין בעלי ההון והמערכת הפוליטית שהובילו לשחיתות שלטונית, הפערים בחברה האמריקנית התרחבו ובעלי ההון ניצלו את כוחם לפגיעה בעקרונות השוק החופשי והחברה הליבראלית עליהם הושתתה החברה האמריקנית עד לאותה העת.

דוגמות לשפע ולצמיחה:

- תיעוש:** בתוך דור אחד, בשליש האחרון של המאה ה-19, עברה ארצות-הברית מהפיכה תעשייתית עצומת ממדים שלא הייתה כדוגמתה. תהליך התיעוש שנמשך באירופה כמאה שנים התרחש בארצות-הברית בארבעים שנה. בתקופה קצרה זו קמו תאגידי ענק בתחומים מובילים כמו מכרות, פלדה, נפט, גז, מסילות רכבת וברזל. לדוגמה: בשנים 1876-1906 עלתה תפוקת הברזל והפלדה בארצות-הברית מחצי מיליון טון בשנה ל-23 מיליון. בשנים 1859-1904 עלתה תפוקת הנפט מ-2,000 חביות בשנה ל-117,000. התוצאה מהתיעוש המהיר והמוצלח הייתה ריכוז אדיר של הון בידיים מועטות. מתעשרים אלו זכו מאוחר יותר לכינוי "הברונים השודדים".
- שוק ההון:** הצמיחה הכלכלית האדירה התבססה גם על התרחבות ניכרת בפעילות שוק ההון. חברות רבות הנפיקו מניות לציבור וכך גייסו את ההון הנחוץ להרחבת פעילותן. באמצעות שוק המניות הייתה הבעלות על התאגידים באופן רשמי בידי ציבור המשקיעים, אך בעלי התאגיד החזיקו בידם מניות שליטה [המקנות זכות הצבעה עדיפה באסיפת בעלי המניות] והם שקבעו למעשה את התנהלות החברה. במקביל להתרחבות פעילותה של הבורסה התרחש גידול ניכר גם בפעילותם של גופים פיננסיים כמו חברות ביטוח ובנקים.
- תחבורה:** עד למלחמת האזרחים לא התפתחה התחבורה היבשתית בארצות-הברית באופן משמעותי. הפעלתו של מנוע הקיטור ביבשה הייתה מוגבלת ובשנת 1840 היו עדיין 90% משרותי הדואר מבוססים על סוסים. בעקבות המלחמה התרחבה רשת הרכבות בצורה דרמטית. בשנת 1900 פעלו כבר חמישה קווים של מסילות ברזל שחיברו בין החוף המזרחי לחוף המערבי. המכונית, שנכנסה לשימוש בסוף המאה התשע-עשרה, סימלה מפנה רב משמעות בתעבורה היבשתית. אמנם בתחילה לא יכול היה הציבור הרחב לרכוש מכוניות בשל מחירן הגבוה, אך הכנסת שיטת הסרט הנע במפעלי פורד (1914) גרמה לצניחה דרמטית במחיר ועודדה אמריקנים

רבים לרכוש לעצמם רכב [מחירה של מכונית פורד מודל T צנח מ-950 דולר ל-290 בעקבות הכנסת שיטת הסרט הנע].

דוגמאות לשחיתות השלטונית:

ריכוז ההון בידי היזמים שהקימו את התאגידים ועמדו בראשם שינה את יחסי הכוחות בארצות-הברית בשליש השלישי של המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. רשמית, נותר השלטון בידי הממשל הפדראלי בווישינגטון, אך השליטים האמיתיים היו אילי ההון בעלי המיליארדים, שבאמצעות כוחם הכלכלי העצום שלטו במערכות פוליטיות רבות. צמיחת העסקים הגדולים וריכוז עושר כה רב בידי בעלי הון מעטים פגעו באיזון של הדמוקרטיה האמריקנית. בעלי ההון החלו לקנות פוליטיקאים בכסף, לשחד בעלי תפקידים בכל הרמות, החל מהשלטון המקומי וכלה בשלטון הפדראלי, ולדאוג שמחוקקים ושופטים יפעלו במישור הפוליטי כדי לקדם את האינטרסים שלהם. באמצעות כסף, שוחד, טובות הנאה, איומים, שימוש במשטרות פרטיות ושליטה בדעת הקהל הצליחו בעלי התאגידים לכוון את המוסדות הפוליטיים לתועלתם. אילי ההון ניצלו את העובדה שהממשל המרכזי בווישינגטון היה חלש, לפחות בהשוואה למדינות אירופה המתועשות. החוקה האמריקנית יצרה בכוונה תחילה ממשל מרכזי חלש מהחשש לעריצות שלטונית. בתקופת התיעוש המואץ התברר שהתפיסה לפיה "הטוב בממשלים הוא הממעט למשול" שיחקה לטובת בעלי ההון, שכן בשם עקרונות הליברליזם הכלכלי נמנעה התערבות של הממשלה הפדראלית בכלכלה וכך יכלו "הברונים השודדים" לפעול ככל העולה על רוחם במשק. בתקופה זו נוצר מושג חדש "הבוס הפוליטי" שתפקידו היה לקשר בין האינטרסים העסקיים, הפוליטיקאים והציבור הרחב. תפקיד הבוסים הפוליטיים היה לדאוג שבוים הנכון האנשים יבחרו במועמד הנכון שאנשי העסקים רוצים בו. הם פעלו בריכוזים עירוניים במסגרת מנגנוני מפלגה שנקראו "מכונות" וייצגו את אנשי העסקים על ידי ביצוע "העבודה המלוכלכת" שכללה גיוס אנשים באמצעות שוחד וטובות הנאה, הקמת כנופיות של בריונים שנועדו להבטיח את בחירתו של מועמד זה או אחר, הבטחת משרה למהגרים או איום בפיטורין אם לא יצביעו "נכון". כמובן שהמועמדים שנבחרו היו מחויבים לבעלי ההון שמימנו את מסע הבחירות שלהם. כך הפכו השוחד והשלמונים לדבר שבשגרה. רישיונות ממשלתיים, חוזים, פטור מאגרות והיטלים, כל אלו הושגו באמצעים פסולים והעידו על הסתאבות מנגנוני הממשל.

דוגמה נוספת, התרחבות הפערים בחברה האמריקנית:

בתקופה של שישים שנה [1865-1925] חל מהפך דמוגרפי, שהפך את רוב אוכלוסיית ארצות-הברית שהייתה עד לאותה העת אוכלוסייה חקלאית כפרית, לאוכלוסייה עירונית. המציאות העירונית הייתה זרה לאנשים רבים, שמצאו עצמם מרוכזים בצפיפות ברחובות סואנים ומעופשים, נתונים לחסדם של בעלי העסקים. שפע כוח האדם שזרם לערים, הן כתוצאה מההגירה מחוץ ליבשת והן כתוצאה מהמעבר מהכפר לעיר בחיפוש אחר מקורות פרנסה, יצר תנאי עבודה נוראיים: שכר נמוך ביותר, שעות עבודה ארוכות בתוך מבנים סגורים ומחניקים, בעבודה מונוטונית ומשמימה [בתעשיית הטקסטיל זכו מפעלים אלו לכינוי "sweat shop's"]. ההתפתחות הטכנולוגית ביטלה את הצורך בבעלי מלאכה מיומנים וכיוון שלא נדרשו כל כישורים טכניים לעבודה העדיפו בעלי המפעלים להעסיק נשים וילדים קטנים, משום שניתן היה לשלם להם שכר נמוך מזה ששולם לגברים והם יכלו לבצע את רוב המטלות. כך עבדה משפחת הפועלים כולה מחוץ לבית, רוב שעות היממה.

פועלים רבים נאלצו לעבוד בתנאים לא בריאים ומסוכנים וסבלו מחוסר ביטחון תעסוקתי כיוון ששפע הידיים העובדות ששיוועו לתעסוקה אפשר למעסיקים להתעמר בעובדים, לנצלם ולפטורם בכל עת ללא סיבה [מצב דומה מתקיים כיום בסין הנתונה בתנופת פיתוח אדירה. בתעשיית המכרות הסינית לדוגמה, נהרגים בכל שנה אלפי כורים כתוצאה מעבודה בתנאי בטיחות ירודים ביותר]. התוצאה החברתית של התיעוש הייתה העמקת הפערים בחברה האמריקנית. קומץ קטן של בעלי הון התעשרו בצורה יוצאת דופן ובאותה העת חיו מיליוני פועלים ועובדים בתנאים קשים של דוחק ומחסור.

סעיף ב'

הרפורמה הפרוגרסיבית של הנשיא רוזוולט:

הנשיא רוזוולט היה מתומכיה המובהקים של התנועה הפרוגרסיבית ובתקופתו נעשו מספר צעדים ברוח רעיונותיה. הנשיא רוזוולט יזם **הקמת משרד ממשלתי לפיקוח על "העסקים הגדולים" (1903)**. נשיא ארצות-הברית טדי רוזוולט יזם את הקמתו של משרד למסחר ועבודה, במסגרתו פעלה יחידה שתפקידה היה לפקח על תאגידי הענק. למשרד הייתה גם יחידת חקירות. המטרה הייתה לנסות ולפקח על "העסקים הגדולים" המונופולים, הקרטלים והטרסטים שהשתלטו על מגזרים שלמים בכלכלה האמריקנית ועשו בהם כרצונם. לנוכח שורת תחקירים עיתונאיים שחשפו את תנאי העבודה הנוראיים בתעשיית הבשר האמריקני ואת העובדה שרמת ההיגיינה בתעשייה זו ירודה ביותר נחקק בתקופתו של רוזוולט **חוק הפיקוח על הבשר (1906)**. החוק קבע כללים תברואתיים לפיקוח על ייצור הבשר במטרה להגן על בריאות הצרכנים. וכללים מחייבים את כל העוסקים בענף הבשר. הרפורמה הפרוגרסיבית נועדה להגן גם על איכות הסביבה. **הקמת רשות הגנים הלאומית** בארצות-הברית והעברת חוקי יערנות שהכריזו על שטחים עצומים כשמורות טבע היו גם הם פרי הרפורמה הפרוגרסיבית שהוביל רוזוולט. המטרה הייתה למנוע את זיהום הסביבה והרס אוצרות הטבע בידי תאגידי הענק שהרצון להגדיל את עושרם גרם להם להתעלם לחלוטין מהנזקים הסביבתיים שיצרו.

שאלה מספר 25- הדמוקרטיה האמריקנית במבחן הזמן

סעיף א'

הגורם להבדל בין הצפון לדרום בנוגע לעבדות:

הצפון עסק בחקלאות ביתית לצריכה עצמית בהיקפים קטנים. אופי זה של עיסוק לא הצריך שימוש בעבדים ככוח עבודה ולכן בצפון לא התפתח מוסד העבדות. הדרום התאים לחקלאות תעשייתית בהיקפים גדולים ולכן השימוש בעבדים היה נרחב. כלכלת הדרום התבססה על עבודת החינם של שחורי העור.

הנימוק המוסרי שהעלה הצפון נגד העבדות: העבדות עומדת בסתירה מוחלטת לרעיון החירות עליו מבוססות הצהרות העצמאות והחוקה האמריקנית. שחורי העור אינם שונים בזכויותיהם מהלבנים. **הנימוק המוסרי שהעלה הצפון בעד העבדות:** כל המבנה הכלכלי של מושבות הדרום מבוסס על העבדות. ביטול העבדות פרושו קריסה מוחלטת של המבנה הכלכלי והחברתי בדרום שהתקיים באופן זה למעלה ממאה וחמישים שנים.

סעיף ב'

מדוע לא זכו השחורים לשוויון מלא בארצות-הברית למרות ביטול העבדות?

- צעדים כלכליים: מרבית השחורים ששוחררו עם תום מלחמת האזרחים היו חסרי רכוש, אדמה והשכלה. לכן נאלצו רובם לעבוד אצל אדוניהם לשעבר, שניצלו אותם פעמים רבות באופן מחפיר. אחת מדרכי הניצול הנפוצות הייתה להפוך את שחורי העור לבעלי חוב קבוע, כך שלא יוכלו לעזוב את מקומם ואת עבודתם ונותרו תלויים במעסיקים הלבנים.
- חקיקת חוקים מפלים: במדינות הדרום נחקקו חוקים מפלים (בניגוד מפורש לתיקון ה-14 לחוקה), שנועדו לבודד את שחורי העור ולמנוע מגע בינם ובין הלבנים. כך נקבעו מקומות נפרדים לשחורים בתחבורה הציבורית, בבתי ספר ובאוניברסיטאות, במסעדות ובמלונות, בגני שעשועים, במתקני ספורט ונופש, בבתי חולים, בתיאטראות, בכנסיות ובמקומות נוספים. צעד נוסף היה הגבלת זכות הבחירה של השחורים. באמצעות חוקים פנים-מדינתיים קבעו בתי המחוקקים בדרום מס קלפי, שאותו התקשו לשלם השחורים, ודרישה לידיעת קרוא וכתוב ומבחן בקיאות בחוקה שנועדו לדחוק את רגלי השחורים מהקלפיות [בשנת 1900 לא היה בקונגרס נציג שחור אחד, בעוד שזמן קצר לאחר תום מלחמת האזרחים שלחו מדינות הדרום, שהיו תחת משטר צבאי, 22 נציגים לקונגרס].
- ב-1896 נתן בית המשפט העליון גושפנקא רשמית לרעיון ההפרדה הגזעית [בפסק דין Plessy v. Ferguson]. בית המשפט קבע כי הפרדה בין מקומות ישיבה ללבנים ולשחורים ברכבות אינה סותרת את התיקון ה-14 לחוקה ואין בה פגיעה בשוויון. בכך קבע הלכה משפטית לפיה ההפרדה הגזעית שבאה לידי ביטוי במימרה 'נפרד אבל שווה' ["Separated but equal"] אינה מנוגדת לחוקה, ואפשר את קיום ההפליה לרעת השחורים עד לשנות השישים של המאה העשרים.
- פעולות אלימות: זמן קצר לאחר שהסתיימה מלחמת האזרחים החלו לקום בדרום אגודות חשאיות של לבנים שמטרתן לרדוף את השחורים ולהטיל בהם אימה. המפורסמת שבאגודות היא ה"קו-קלוקס-קלן" שקמה ב-1867 בטנסי. ה"קלן" ואגודות חשאיות נוספות ביצעו פעולות עונשין נגד שחורי עור, מנעו מהם באיומי מוות לקחת חלק בבחירות, רצחו מאות אפרו-אמריקנים, שדדו וביצעו מעשי לינץ' באלפים, והטילו משטר אימים בפלורידה, בניו-אורלינס, במיסיסיפי, בלואיזיאנה, בארקנסו ובמדינות נוספות. רשמית סלדו מדינות הדרום מהתופעה ואף חוקקו חוקים שנועדו להיאבק בגזענות, אך בפועל העלימו ממשלי המדינות עין מהפליית השחורים ואף עודדו אותה. [הבולט שבחוקים הוא "חוק הקו-קלוקס-קלן" שנחקק בקונגרס ב-1871, והסמיד את הנשיא להפעיל צווי חירום ולדכא אלימות בכוח צבאי].

פרק שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 26-27.

שאלה מספר 26

עיקרון הפרדת הרשויות: רעיונות ההשכלה שהנחו את מחברי החוקה האמריקנית הביאו ליצירת ממשל שבו הופרדו שלוש רשויות השלטון; המחוקקת, המבצעת והשופטת זו מזו.

עיקרון האיזונים והבלמים: הפרדת הרשויות בארצות הברית אינה מוחלטת. להפך, האבות המייסדים של החוקה יצרו בכוונה תחילה מערכת ממשל בה כמעט כל צעד שלטוני מחייב שיתוף פעולה בין מספר רשויות. כך הושגה מערכת ה"איזונים והבלמים". לכל רשות סמכות ייחודית בתחומה, אך אין לה בלעדיות על תחום פעילותה והרשויות האחרות חודרות גם הן לתחומה.

דוגמאות ליישום שיטת האיזונים והבלמים בחוקת ארצות-הברית:

- **הדחת הנשיא:** החוקה האמריקנית מתייחסת לאפשרות הדחתו של הנשיא ואף קובעת את ההליכים בקווים כלליים מאוד. בהליכים אלה יש לסנאט לכאורה עמדת מנהיגות. בהליכי הדחת הנשיא הסנאט משמש כבית משפט, הסנאטורים הם חבר המושבעים והצבעתם היא שתקבע האם הנשיא יודח מתפקידו. להדחת הנשיא נדרש רוב של שני שלישי (67 סנאטורים), רוב שלא הושג גם בשתי הפעמים היחידות שבהן הגיעה הדחת נשיא אמריקאי לשלב של הצבעה בסנאט. הליך הדחת הנשיא מחייב את שיתוף בית הנבחרים. בית הנבחרים הוא המוסד שבידיו הסמכות הבלעדית להחליט שיש יסוד לאשמה בפעילות הנשיא ובלי קביעה זו אי אפשר בכלל להעמידו לדין בסנאט. שיתוף בית הנבחרים בהליך הדחת הנשיא הוא דוגמא נוספת לאיזון בין שני בתי הקונגרס ולמעמדם השווה. העובדה ששני בתי הקונגרס חייבים להשתתף בתהליך הדחת הנשיא מהווה גם היא חלק ממנגנוני האיזונים והבלמים בשיטה האמריקאית.
- הנשיא האמריקני העומד בראש הרשות **המבצעת** הוא שחותם על הסכמים בין לאומיים, אך הם נכנסים לתוקף רק אם זכו לרוב של שני שלישי בסנאט שהוא חלק מהרשות **המחוקקת**.
- הנשיא האמריקני העומד בראש הרשות **המבצעת** הוא שממנה את פקידי הממשל הפדראלי: מזכירי המדינה, שגרירים, צירים וקונסולים (דרגות בשרות הדיפלומטי), ואת שופטי בית המשפט העליון. אך כל מינוי חייב לקבל את אישור הסנאט שהוא חלק מהרשות **המחוקקת**.
- בסמכותו של הנשיא העומד בראש הרשות **המבצעת** להטיל ווטו על הצעת חוק שחוקק הקונגרס – הרשות **המחוקקת**, אך אם תזכה ההצעה ברוב של 2/3 בשני בתי הקונגרס; בית הנבחרים והסנאט, היא תאושר למרות הוטו הנשיאותי.
- הרשות המחוקקת – הקונגרס – מורכבת משני בתים: בית הנבחרים והסנאט. כל חוק חייב לעבור אישור של שני הבתים. כך הבתים בולמים ומאזנים זה את זה.

שאלה מספר 27

מאפייני "האדם החדש" שעיצב כור ההיתוך האמריקני:

האדם החדש שיצר כור ההיתוך מאופיין ביוזמה עצמית, חריצות והשאיפה לחירות פוליטית. הוא מאמין בדת הפרוטסטנטית ויונק מהמורשת האנגלו-סכסית. היוזמה העצמית, החריצות, ההסתפקות במועט ועצמאותו של הפרט הנהנה מברכת החרות והשוויון הם מאפייני "האדם החדש" שעיצב כור ההיתוך האמריקני.